

Міністерству охорони здоров'я доцільно вивчити питання забезпеченості лікарень діагностичною апаратурою і терміново переглянути стратегію їх надання в подальші декілька років. Це значно допоможе лікарям у встановленні первинного і раннього діагнозу ССН.

Таким чином, багато що належить зробити для забезпечення спільної роботи систем захисту дітей у Великобританії з тим, щоб запобігти випадкам, коли особи трясуть своїх дітей або дітей, відданих їм на піклування, до смерті. Цей злочин можна попередити за наявності більшої інформації і навчання молодих батьків. Це також злочин, який можна розслідувати за наявності необхідних ресурсів і детективних умінь у слідчих. Деякі з цих злочинів, поза сумнівом, не будуть розкриті навіть після найретельнішого розслідування. Проте обвинувальні вироки, які виносяться в судах Великобританії людям, які трясуть своїх дітей до смерті, показують, що нам ще потрібно пройти довгий шлях до професійного розслідування цих злочинів. Дисертант сподівається, що розслідування справ продовжуватиме удосконалюватися, і в результаті даного дослідження ми станемо працювати над запобіганням цим трагедіям більш ефективно.

Надійшла до редколегії 05.06.05

М.І. Фіалка

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПІДРОБКАМИ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

При всій тій широті та багатогранності проблем, що існують у кримінальному праві, деякі з них є найбільш важливими. Однією з них є питання, чому у кримінальному законі те чи інше діяння відноситься до злочинів? Визначити в кримінальному законі діяння як суспільно небезпечне, протиправне, винне та каране – значить криміналізувати його.

Проблемами криміналізації та декриміналізації діянь в кримінально-правовій науці у різні роки займалося багато як вітчизняних, так і закордонних науковців. Серед них можна назвати роботи П.А. Фефелова, Н.Ф. Кузнєцова, П.С. Дагеля, А.І. Коробєєва, Г.А. Злобіна, В.Н. Кудрявцева та ін. [1].

Для більш детального аналізу нашої проблеми, тобто визначення умов криміналізації діянь, пов'язаних з підробкою та використанням підроблених документів, необхідно, в першу чергу, зупинитися на термінології, яка використовується при дослідженні криміналізації.

Відомий російський науковець В.Н. Кудрявцев зазначав, що «криміналізація – це загальне поняття, яке охоплює як процес, так і результат визнання певних видів діянь злочинними і караними» [3, с.17]. Інший дослідник – А.І. Коробєєв – визначив криміналізацію як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання припустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними і фіксації їх в законі як злочинних та кримінально караних [4, с.59]. При цьому як Кудрявцев В.Н. і Коробєєв А.І., так і інші дослідники, наголошували на тому, що зміст криміналізації полягає у процесі виявлення цілей, підстав та можливостей встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше

діяння, видання кримінального закону, який закріплював би це рішення. Як результат криміналізації ми маємо сукупність норм кримінального права, які передбачають перелік злочинів та покарань, а також підстави та умови при-тягнення винних до кримінальної відповідальності та звільнення від неї.

Аналізуючи поняття криміналізації, закономірно виникає питання, що обумовлює або що підштовхує цей процес до певного розвитку і в підсумку логічно завершує його? Намагаючись дати відповідь на це питання, науковці розглядали проблему з різних боків, при цьому суперечки точилися не тільки навколо змісту питання, а й використовуваної при цьому термінології. Одні з них користувалися в своїх дослідженнях такими термінами, як умови криміналізації (Кенні К. [5, с.27-29], Дагель П.С. [6, с.67-74]), другі – чинники криміналізації (Курляндський В.І. [7, с.81], Кузнєцова Н.Ф. [8, с.36]), треті – передумови та чинники криміналізації (Гальперін П.М. [9, с.58]), четверті – принципи криміналізації (Кудрявцев В.Н. [3, с.208-242]), п'яті – підстави криміналізації (Коробєєв А.І. [4, с.64-88]). Але незважаючи на різницю в назвах, всі вони погоджувалися з тим, що це є певний перелік тих чи інших правостворюючих факторів, які обумовлюють припустимість можливості та доцільності визнання суспільно небезпечного діяння злочинним та кримінально караним.

Розглянувши тлумачення таких слів, як: чинники, передумови, підстави, умови, принципи, більш доцільно, на нашу думку, використовувати термін, який обумовлює криміналізацію, – умови, тобто «обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється щонебудь» [10, с.617].

Подальше вивчення проблеми криміналізації дало нам можливість з'ясувати, що на перших етапах дослідники тільки перераховували умови криміналізації (Ч. Беккарія, К. Кенні, П.А. Фєфєлов та ін.). При цьому, чим глибше досліджувалась проблема криміналізації діяння, тим більше поширювалося коло цих умов. Тобто у міру поглиблення дослідження проблем криміналізації перелік факторів, які служать підставою встановлення кримінально-правової заборони, розширювався.

Одначе задовольнятися тільки певним переліком тих чи інших умов криміналізації відповідного діяння було б помилкою. Як зазначав А.І. Коробєєв, правильність рішення проблеми підстав криміналізації може бути досягнута лише з позиції їх системно-структурного дослідження [4, с.67]. З даною думкою погоджувалися й інші фахівці (Г.А. Злобін, В.Н. Кудрявцев, І.М. Гальперін та ін.). У даному випадку узагальнюючими можуть бути слова А.І. Коробєєва: «Перевага системно-структурного аналізу як методу дослідження полягає в тому, що за його допомогою можливо повніше та об'єктивніше розкрити гетерогенну структуру чинників, які детермінують процес криміналізації, сприйняти і показати їх не як просту суму складових, а як органічну цілісність в усій її складності та багатогранності» [4, с.67].

На нашу думку, А.І. Коробєєв наводить найбільш об'єктивну систему умов, які обумовлюють процес криміналізації тих або інших явищ у сучасному суспільстві. Вона складається з трьох груп і виглядає наступним чином:

- 1) юридико-кримінологічна група; 2) соціально-економічна група;
- 3) соціально-психологічна група.

Використовуючи вищевикладену систему, розглянемо проблему криміналізації діянь, пов'язаних з підrobкою та використанням підrobлених документів.

Юридико-кримінологічна група

1. Ступінь суспільної небезпечності діянь. Загальновідомо, що суспільна небезпека є об'єктивною властивістю діяння, при цьому вона визначається тією шкодою, яку це діяння спричиняє або може спричинити суспільству.

Суспільна небезпека досліджуваних злочинів виявляється в тому, що:

- підrobка різноманітних документів та їх використання значно впливає на нормальну, регламентовану законодавством діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також органів самоврядування;

- вони можуть вчинюватися як приватними особами, так і посадовими, при цьому останні нерідко діють з використанням своїх службових повноважень та в силу свого службового становища;

- вони нерідко завдають істотної шкоди правам і законним інтересам фізичних та юридичних осіб;

- використання підrobлених документів нерідко служить способом вчинення або засобом приховання інших більш небезпечних злочинів.

Так, наприклад, 37-річна мешканка Києва, приватний підприємець, винайшла, як їй здалося, «оригінальний» спосіб заробляння грошей. Для цього вона брала кредити в банках. Для оформлення позики жінка надавала фальшиву довідку про доходи (шахрайка мала доступ до печатки), паспорт і свій ідентифікаційний код. Сума кредитів складала від 500 гривень до 13 тисяч, при цьому кількість епізодів, що скоїла зловмисниця, більше сорока.

Одна фірма, перевіряючи свої рахунки, виявила махінації. Працівники банку відразу повідомили органи міліції, які порушили кримінальну справу та почали її розслідування. Окрім шахрайства (ст. 190 КК України), цій жінці інкримінується ще підrobка документів (ст. 358 КК України) та службове підrobлення (ст. 366 КК України) [11].

Як ми бачимо, ступінь суспільної небезпеки підrobки документів та їх використання доволі значний, тобто характерний для діянь, які визнаються злочинами.

2. Відносна поширеність цих діянь та їх типовість. На відміну від попередньої умови (більш якісної), вона характеризує кількісний бік підrobки документів та їх використання.

Загальне правило полягає в тому, що ці діяння повинні бути відносно розповсюджені. Кримінально-правова заборона діяння буде виправдана тільки тоді, коли вона буде охоплювати найбільш типові та достатньо поширені форми цього діяння. Але в той же час поширеність такого діяння повинна бути відносною. Справа полягає в тому, що якщо явище має небезпечний характер і при цьому є масовим, криміналізація його буде практично неможливою. Причиною цієї ситуації якраз і є велика поширеність цьо-

го діяння. Цю думку підтримують більшість науковців [4, с.72-74; 3, 218-220; 12, с.69-71].

Так, в 2002 р. було зареєстровано 7277 злочинів, пов'язаних з підробкою документів, печаток, штампів та бланків, їх збутом, використанням підроблених документів [13] при загальному рівні злочинності 408274, а в 2003 році – 6806 при 513148. При цьому темп зниження цього виду злочинів, як основний показник динаміки злочинності, склав 6,5%, а питома вага, як показник структури загальнокримінальної злочинності, склала в 2002 р. – 1,8%, а в 2003 р. – 1,3%. Це свідчить про те, що цей вид злочинів має свою частку в загальнокримінальній злочинності на території України, тобто має відповідну розповсюдженість. Але при аналізі поширеності цих злочинів обов'язково треба враховувати їх високу латентність.

У той же час криміналізація найбільш поширених деліктів, пов'язаних з підробленими документами, стає дисфункціональною, а одиничних вчинків – безглуздою, тому що перетворює кримінально-правову норму із системної у випадкову. Так, наприклад, в Кримінальному кодексі України до 18 травня 2004 р. існувала кримінально-правова норма, яка передбачала відповідальність за незаконне перетинання державного кордону (ст. 331 КК), однією із форм суспільно небезпечної дії якої було перетинання державного кордону, вчинене за підробленим паспортом. Враховуючи те, що нині цей процес набув поширеного характеру, при цьому певною мірою втративши відповідну суспільну небезпеку, законодавець вирішив за доцільне декриміналізувати цю норму та віддати перевагу адміністративному впливу [15].

3. Динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують. Урахування причин та умов у динаміці суспільно небезпечного діяння характеризує джерело злочинної поведінки.

Як зазначає А.І. Коробєєв, «облік причин суспільно небезпечних діянь, які підлягають криміналізації, має досить істотне значення в плані як правильного встановлення кримінально-правової заборони, так і визначення його меж. При всій стабільності (до речі, досить відносній) і формальній визначеності системи діючого кримінального законодавства в силу власного їй динамізму виникає необхідність в постійному удосконалюванні кримінально-правових норм» [4, с.74].

Як будь-яке злочинне явище, підробка документів та їх використання має певну сукупність причин та умов, що її детермінують:

- різна якість самих документів;
- збільшення обсягу документообігу;
- часті зміни вимог до використання та обліку документів;
- відповідний попит на підроблені документи;
- підробка документів та їх використання як необхідна умова підготовки та вчинення іншого, більш тяжкого злочину;
- застосування у практичній діяльності новітніх документальних носіїв інформації.

Криміналізація діяння сприяє викорінюванню того чи іншого елементу причинного комплексу, або взагалі мінімізує його вплив. Якщо кримінально-правова норма діє разом з економічними, соціальними, ідеологічними та ін-

шими чинниками, вона досить ефективно впливає на причини та умови відповідного злочину. Якщо суперечить їм – то виявляється малоефективною.

4. Можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами при умові відсутності інших засобів боротьби. Розглядаючи її, ми повинні вести мову про кримінальну репресію, тобто надзвичайний захід боротьби з найбільш небезпечними формами антисуспільної поведінки. Кримінальна репресія застосовується лише тоді, коли суспільство вже використало інші форми впливу: адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові, а також моральні.

На підтвердження цієї думки Г.А. Злобін сформулював певне правило: «Криміналізація діяння доцільна тоді і тільки, коли немає і не може бути норми, яка б належно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права» [3, с.241].

Що стосується підробки документа та його використання, то в цьому випадку будь-які заходи, крім кримінально-правових, не можуть бути ефективними. Справа в тому, що цей злочин посягає на сферу суспільних відносин, які регламентують процес документообігу, зберігання та використання інформації суспільством або окремою особою. І це посягання, як ми вже зазначили, завдає дуже великої шкоди.

Так, наприклад, правоохоронними органами у Києві була затримана група злочинців, які підробляли дипломи про вищу освіту різних вузів, свідоцтва про одруження, дипломи кандидатів та докторів наук, магістрів, спеціалістів, бакалаврів, свідоцтва про закінчення технікумів, атестати про середню освіту та багато іншого. Було виявлено офіс, де було розташоване нелегальне виробництво та зберігалась уся техніка – дорогі якісні сканери, принтери, сировина, напівфабрикати та фальшивки, пристрої для виготовлення будь-яких копій печаток. За словами одного з затриманих, за допомогою таких пристроїв можна було за півгодини виготовити печатку будь-якого ступеня складності.

Міліція та СБУ вилучили 5 тисяч бланків, понад 500 печаток і кліше, приблизно 8,5 тис. дол.

Зловмисники продавали свій товар за ціною від 200 до 2 тис. дол. наприклад, сучасний диплом магістра медицини можна було придбати за 800 дол. [14].

Якщо оцінити, якої шкоди зазначало суспільство тільки від однієї такої «економічної діяльності», то висновок зробити неважко – на наш погляд, таким діянням може протистояти тільки кримінальна репресія.

5. Урахування можливостей системи кримінальної юстиції. Криміналізація не може здійснюватися без урахування можливостей системи кримінальної юстиції в боротьбі з тими чи іншими формами антисуспільної поведінки [4, с.80].

Зараз можна з відповідною впевненістю наголосити на тому, що система кримінальної юстиції має в своєму арсеналі повний комплект впливових засобів та заходів, які мають змогу: виявляти та реєструвати злочини, пов'язані з підробкою документів; встановлення осіб, винних у цих діяннях; законними методами та засобами провести необхідне розслідуван-

ня, а також судовий розгляд справ, пов'язаних з підркобою документів та їх використанням.

На підтвердження наявності цієї умови можна навести такі дані: в 2002 р. в Україні було зареєстровано 7277 злочинів, пов'язаних з підркобою документів та їх використанням, з яких, в свою чергу, було розслідувано 7037. У 2003 р. – 6806 зареєстровано, 6068 – розслідувано [13]. Тобто на 13 злочинів, які розслідувано, припав один нерозкритий.

Підводячи підсумок і аналізуючи вищевказане, необхідно зазначити, що у кримінальної юстиції є значні можливості як реєструвати, так і розкривати злочини, пов'язані з підркобою документів та їх використанням. На озброєнні криміналістичних підрозділів є криміналістична техніка та сучасні методи визначення документів підробленими.

Соціально-економічна група

6. Матеріальна і моральна шкода, що заподіюється діянням. У даному випадку мова йде про те, що криміналізації підлягають лише ті діяння, які спричиняють або можуть спричинити достатньо серйозну шкоду суспільним відносинам, або які мають своїм наслідком створення стану реальної можливості заподіяння такої шкоди [15, с.72-73]. При цьому вона може носити матеріальний або нематеріальний характер. Ця умова дуже сильно переплітається з суспільною небезпекою підробки документів та їх використання. Справа в тому, що без процесу документообігу не може існувати ні одна організація, ні одна установа, ні одне підприємство. Внесення неправдивих даних або фактів в цей процес, використання в ньому підроблених документів призводить до негативних соціально-економічних та правових наслідків, тобто наноситься матеріальна і моральна шкода. Зокрема, ненадходження коштів до бюджету та використання бюджетних коштів у супереч їх цільовому призначенню, набуття пільг особами, які не мають на це права, незаконне заволодіння чужим майном та інше.

Так, за даними газети «Іменем закону», всього за 2004 р. бюджетна система України «дала» 5,6 тис. кримінальних справ, які направлено на розгляд судів; понад 6 тис. осіб притягнуто до кримінальної відповідальності. Відшкодовано збитків, завданих бюджету, кредитним та іншим підприємствам, установам і організаціям, на загальну суму 860 млн грн. [16].

Все вищевикладене обґрунтовує наявність матеріальної та моральної шкоди як умови криміналізації підробки документів та їх використання.

7. Відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони. Дана умова означає, що криміналізація суспільно небезпечних діянь практично невідворотно тягне за собою настання цілого ряду негативних побічних наслідків. Такі наслідки не є однаковими для будь-яких діянь, що криміналізуються.

Тому в той момент, коли ми вирішуємо питання про криміналізацію підробки документа та його використання, повинно бути встановлено, що перевищує – витрати суспільства чи позитивний соціальний результат застосування криміналізації. Відповідаючи на це питання, необхідно наголосити на тому, що, по-перше, всі ці злочини є невеликої та середньої тяжкості і санкції передбачають в першу чергу покарання майнового характеру

(штраф), і тільки в кваліфікованих складах – покарання, пов'язані з обмеженням пересування і спілкування з іншими членами суспільства (обмеження та позбавлення волі), по-друге, той позитивний результат, який досягається в результаті кримінально-правової заборони підробки документів та їх використання, перевищує будь-які витрати суспільства. Тому що цією нормою беруться під охорону суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їх представників.

8. Наявність матеріальних ресурсів для її реалізації. Під цим розуміється, що криміналізація повинна здійснюватися з урахуванням тих матеріальних витрат, які необхідні для успішної реалізації кримінально-правової заборони. Такими є: витрати на розслідування та судовий розгляд справ, витрати на приведення у виконання покарань, обсяг навантаження на кожного працівника правоохоронних та виконавчих органів, пропускні можливості місць позбавлення волі та кримінально-виконавчих установ. У нашому випадку такі можливості є, що, в свою чергу, визначає криміналізацію підробки документів та їх використання обґрунтованими.

Соціально-психологічна група

9. Рівень громадської правосвідомості та психології. Суспільна правосвідомість і психологія мають сприйняти той чи інший прояв антисоціальної поведінки як такий, що потребує їх кримінальної караності [15, с.75]. Йдеться про те, що суспільство повинно знаходитися на відповідному рівні розуміння суспільної небезпеки діяння для подальшої криміналізації його. Але тут повинно бути витримано, як при інших умовах, так би мовити «золоту середину». Справа в тому, що суспільна думка з приводу криміналізації діяння може схилитись як в бік невинуватого пом'якшення, так і в бік надмірної суворості.

10. Історичні традиції. Врахуванню у процесі кримінальної законотворчості підлягають й історичні традиції, які можуть вплинути на оцінку тих чи інших діянь як злочинних. Криміналізація підробки документів пройшла великий історичний шлях. Вперше це діяння було криміналізоване в Судебнику 1550 року. Цей злочин був закріплений наступним чином: «А доведуть на кого розбій, або душогубство, або ябедництво, або підписку, або іншу яку лиху справу, а буде відомий лихий чоловік, і боярину наказати його стратити ...» [17, с.159] (виділено нами – М.Ф.). У цьому випадку підписка або підробка документа поставлено на один щабель з іншими злочинами і суворо переслідувалась.

Коло діянь, пов'язане з підробкою документів та їх використанням, постійно розширювалось від епохи до епохи. Це, в свою чергу, вимагало від законотворців різних часів в наступних кримінально-правових актах давати відповідну правову оцінку підробці документів та необхідним чином її криміналізувати.

Узагальнюючи викладене вище, ми можемо наголосити:

– є об'єктивна потреба суспільства в криміналізації підробок різноманітних документів, а також їх використання;

– криміналізація підробки документів та їх використання обумовлена відповідними умовами кримінологічного, економічного, соціально-політичного і соціально-психологічного характеру;

– криміналізація підробки документа та його використання визначена спершу кримінологічними умовами, а потім – будь-якими іншими.

Підсумовуючи, слід зауважити, що визнання злочинами найбільш поширених підробок документів та їх використання відповідає основним умовам криміналізації усіх діянь і є необхідним.

Список літератури: 1. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний // Сов. государство и право. 1970. № 11; Кузнецова Н.Ф. Социальная обусловленность уголовного закона // Правовые исследования. Тбилиси, 1977.. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Монография. 1987; Коробеев А.И., Усс А.В., Голик Ю.В. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы. 1991; Злобин Г.А. Основания и принципы уголовно-правового запрета // Сов. государство и право. 1980. № 1; Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.; Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.Н. Яковлев. М., 1982. 2. Научно-практический комментарий до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред.. С.С. Яценко. К., 2002. 3. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.; Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.Н. Яковлев. М., 1982. 4. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Монография. 1987. 5. Кенни К. Основы уголовного права. М., 1949. 6. Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости// Правоведение. 1975. № 4. 7. Курляндский В.И. Уголовная политика: дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности// Основные направления борьбы с преступностью. М., 1975. 8. Кузнецова Н.Ф. Социальная обусловленность уголовного закона // Правовые исследования. Тбилиси, 1977. 9. Гальперин И.М. Уголовная политика и уголовное законодательство // Основные направления борьбы с преступностью. М., 1975. 10. Новий тлумачний словник української мови: У 3-х т. / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпущо. К., 2001. Т. 3. П-Я. 11. «Вічний кредитор» // Володимирська, 15. 2005. № 3. 12. Коробеев А.И., Усс А.В., Голик Ю.В. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы. 1991. 13. Експрес-інформація про злочинність в Україні. 2003. 14. «Українські Новини». 2004. 06 серпня. 15. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса, 2004. 16. «Імунітет для бюджету» // Іменем закону. 18.03-24.03.2005. 17. Судебники XV–XVI веков. Ст. 59.

Надійшла до редколегії 29.04.05